

Inhoud

Voorwoord	XI
Preface	XIII
Inleiding en overzicht	1
o.1 Inleiding en verantwoording	2
o.2 Leren in vijf dimensies	4
o.2.1 Dimensie 1 – Motivatie: een positieve houding ten opzichte van school en leren	6
o.2.2 Dimensie 2 – Nieuwe kennis verwerven en integreren	7
o.2.3 Dimensie 3 – Bestaande kennis verbreden en verdiepen	8
o.2.4 Dimensie 4 – Onderzoek doen: het toepassen van kennis in levensechte situaties	10
o.2.5 Dimensie 5 – Reflectie: het ontwikkelen van reflectieve denkgewoontes	12
o.3 Gebruik van de metastudies	14
Hoofdstuk 1 Dimensie 1 Motivatie Een positieve houding ten aanzien van school en leren	21
1.1 Inleiding	23
1.2 Het klassenklimaat positief beïnvloeden	26
1.2.1 Strategieën voor het bevorderen van acceptatie en binding	27
1.2.2 Strategieën om veiligheid en orde te scheppen	34

1.3	Schoolse taken en opdrachten: strategieën om een positieve houding ten opzichte van leertaken te ontwikkelen	38
1.3.1	Strategieën om leertaken als waardevol en relevant te ervaren	40
1.3.2	Vertrouwen in eigen kunnen	42
1.3.3	Een heldere en duidelijke leertaak	46
1.4	Schoolbrede strategieën gericht op betrokkenheid	48
1.4.1	Samen innoveren	48
1.4.2	En vergeet ook de zorg voor de (individuele) leerling niet	55
1.5	Dimensie 1 in het leerplan	57

Hoofdstuk 2 Dimensie 2 Nieuwe kennis verwerven en integreren 61

2.1	Inleiding	64
2.2	Wat is inhoudelijke kennis?	67
2.2.1	Feiten	67
2.2.2	Chronologieën	68
2.2.3	Oorzaak-gevolgverbanden	69
2.2.4	Gebeurtenissen (episodes)	69
2.2.5	Generalisaties	70
2.2.6	Begrippen	71
2.3	Belangrijke vaardigheden op school	71
2.3.1	Vakvaardigheden	73
2.3.2	Algemene leervaardigheden	73
2.3.3	Zelfregulatievaardigheden	74
2.3.4	Sociale vaardigheden	75
2.3.5	Inhoudelijke kennis en vaardigheden	75
2.4	Het aanleren van nieuwe kennis	76
2.5	Het driefasenmodel bij denken	78
2.5.1	Fase 1: aanpakken voor het opbouwen van betekenis	78
2.5.2	Fase 2: aanpakken voor schematiseren	87
2.5.3	Fase 3: aanpakken voor onthouden	97
2.6	Het driefasenmodel bij doen	102
2.6.1	Fase 1: aanpakken voor een stappenplan achterhalen	103
2.6.2	Fase 2: uitproberen en vormgeven van de vaardigheid	108
2.6.3	Fase 3: aanpakken voor automatiseren	110
2.7	Het voorbereiden van je lessen en de toepassing van de verschillende onderwijsaanpakken	112

2.7.1	Planningsformulier leeractiviteiten op het terrein van het denken	113
2.7.2	Planningsformulier leeractiviteiten op het terrein van het doen	114
Hoofdstuk 3	Dimensie 3 Bestaande kennis verbreden en verdiepen	117
3.1	Inleiding	119
3.1.1	Denkvaardigheden van dimensie 3	120
3.1.2	Activerende vragen stellen	121
3.1.3	Activerende leertaken ontwerpen	123
3.1.4	Denkvaardigheden aanleren: de aanpak	124
3.2	Zoeken naar overeenkomsten en verschillen	127
3.2.1	Vergelijken	127
3.2.2	Classificeren	132
3.2.3	Redeneren met metaforen	135
3.2.4	Redeneren met analogieën	139
3.3	Inductief en deductief redeneren	142
3.3.1	Inductief redeneren	142
3.3.2	Deductief redeneren	146
3.4	Stelling onderbouwen	149
3.5	Foutenanalyse	152
3.6	Denken over normen en waarden	158
3.7	Het planningsformulier en voorbeelden van leertaken	161
3.7.1	Planningsformulier dimensie 3	162
3.7.2	Voorbeelden van leertaken bij dimensie 3	163
Hoofdstuk 4	Dimensie 4 Onderzoek doen	
	Het toepassen van kennis in levensechte situaties ...	169
4.1	Inleiding	171
4.1.1	Metaonderzoek naar onderzoek doen	171
4.2	Betekenisvol leren	175
4.2.1	Toepassen	175
4.2.2	Langetermijntaken	176
4.2.3	Zelfstandige, leerlinggestuurde taken	176
4.3	Het ontwerpen van activerende onderzoekstaken	177
4.3.1	Onderzoeksopzetten aanleren: de aanpak	178
4.3.2	Het stappenplan voor de (aanstaande) docent	178
4.3.3	De verschillende onderzoeksopzetten volgens het driefasenmodel	179

4.4	Beslissen	180
4.5	Problemen oplossen	183
4.6	Ontwerpen/uitvinden	187
4.7	Experimenteel onderzoek	191
	Introductie	191
4.8	Definitieonderzoek, historisch onderzoek en scenario-onderzoek	195
4.9	Systeemanalyse	200
4.10	Het planningsformulier en voorbeelden van leertaken	203

Hoofdstuk 5 Dimensie 5 Reflectie 207

5.1	Inleiding	209
5.1.1	Drie categorieën reflectie	210
5.2	Hoe leren leerlingen reflecteren?	211
5.2.1	Het nut ervan inzien	212
5.2.2	Het belang van eigen doelen stellen	213
5.2.3	Het aanleren	213
5.2.4	Geef leerlingen die de reflectievragen gebruiken erkenning	213
5.2.5	Gewoontes ook op school	214
5.2.6	De rol van gestructureerde problemen	215
5.2.7	De socratische dialoog	216
5.3	Suggesties voor kritisch denken	217
5.3.1	Nauwgezet werken, precies en accuraat zijn	217
5.3.2	Helder en duidelijk zijn	217
5.3.3	Openstaan voor, een open mind hebben	218
5.3.4	Omgaan met impulsiviteit	218
5.3.5	Opkomen voor eigen mening, standpunt innemen	218
5.3.6	Rekening houden met een ander	219
5.3.7	Kritisch denken: enkele voorbeelden	219
5.4	Suggesties voor creatief denken	219
5.4.1	Doorzetten	219
5.4.2	Ga tot het uiterste	220
5.4.3	Vertrouwen op eigen normen	220
5.4.4	Nieuwe kijk	220
5.4.5	Creatief denken: enkele voorbeelden	221
5.5	Suggesties voor zelfregulatie en zelfsturing	221
5.5.1	Je eigen denken in de gaten houden	221
5.5.2	Plannen	222
5.5.3	Materiaalgebruik en andere bronnen	222

5.5.4	Omgaan met feedback	223
5.5.5	Evalueren	223
5.5.6	Zelfregulatie: enkele voorbeelden	223
5.6	Planningsformulier voor de docent die dimensie 5 in zijn/haar onderwijs wil leren gebruiken	224
Hoofdstuk 6	Schoolsucces voor iedereen!	227
6.1	Waarom aandacht voor ‘schoolsucces voor iedereen’?	229
6.2	Opbrengstgericht werken en schoolsucces voor iedereen	230
6.3	High Reliability Schools	232
6.3.1	Alle leerlingen leren op hoog niveau	233
6.3.2	De vijf niveaus van High Reliability Schools	235
6.3.3	Een cultuur van veiligheid en samenwerking: de professionele leergemeenschap	236
6.3.4	Effectief onderwijs in elke klas	239
6.3.5	Het haalbare en gegarandeerde curriculum	239
6.3.6	Leerdoelen en formatieve evaluatie	244
6.3.7	Competentiegericht onderwijs	249
Hoofdstuk 7	Alles bij elkaar Leren in vijf dimensies op je eigen school	253
7.1	Inleiding	255
7.2	Kernvragen bij Leren in vijf dimensies	256
7.3	Verschillende focussen	257
7.4	Directe instructie en begeleiden binnen directe instructie	259
7.5	Instrumenten	261
7.6	Schoolbrede innovatie en de rol van de schoolleiding	265
7.6.1	De cultuuromslag	266
7.6.2	Aangrijpingspunten voor onderwijsvernieuwing	267
	Literatuur	270
	Register	277

1 Dimensie 1

Motivatie

Een positieve houding ten aanzien van school en leren

Oriëntatie

Maar ze zijn niet gemotiveerd, zeggen docenten vaak. Houdt het daarmee op? Nee, dan begint het juist. We moeten er niet van uitgaan dat leerlingen reeds gemotiveerd naar school komen, leerlingen komen naar school om gemotiveerd te ráken! En daar kun jij als docent verschrikkelijk veel aan doen.

Hoe zorg je dat leerlingen aandacht hebben voor school? Dat ze geïnteresseerd zijn in wat de school te bieden heeft? Dat ze zelfvertrouwen in hun eigen leer-mogelijkheden ontwikkelen? Over deze zaken gaat dimensie 1.

In dimensie 1 worden twee typen strategieën onderscheiden die elke docent in de klas kan inzetten. Deze strategieën betreffen aan de ene kant het leerklimaat in de klas, en aan de andere kant het omgaan met schoolse taken en opdrachten. Mooi als je dat in je eigen klas doet, nog mooier als je met je collega's afspreekt dat zij die strategieën ook inzetten.

De derde groep strategieën móét schoolbreed worden ingezet. Het gaat hier om zaken als het werken met een (digitaal) portfolio, het ontwerpen van een leerplan vaardigheden en het ontwikkelen van doorlopende leerlijnen. Dergelijke strategieën eisen schoolbreed overleg en ook overleg met het vervolgonderwijs.

Leerdoelen

(Aankomende) docenten:

- kennen de voorwaarden voor motivatie voor school en voor leren;
- kunnen minstens drie pedagogische aanpakken noemen en uitwerken in een lesvoorbereiding op elk van de volgende gebieden: klassenklimaat, schoolse taken en opdrachten, betrokkenheid;
- kunnen die aanpakken vormgeven in een lessenserie die een periode, module of hoofdstuk beslaat;
- weten wat een leerplan vaardigheden inhoudt;
- kunnen met collega's een doelgericht gesprek voeren over afstemming tussen vakken in het leerplan vaardigheden.

“Motiveren van leerlingen gebeurt vaak zo kundig en zo subtiel dat leerlingen het niet eens in de gaten hebben.”

1.1 Inleiding

23

Alle docenten, of ze nu ervaren zijn of pas beginnen, weten hoe belangrijk het is dat leerlingen een positieve houding hebben ten opzichte van school, dat ze zin hebben in leren. De helft van het werk is dan al gedaan. Als leerlingen daarentegen negatieve gevoelens hebben over school, wordt het leren steeds zwaarder en moeilijker.

Een ‘goede’ docent is altijd bezig om leerlingen te motiveren. Dat gebeurt vaak zo kundig en subtiel dat leerlingen het niet eens in de gaten hebben. Uiteindelijk gaat het erom dat leerlingen leren zichzelf te motiveren en dat zij leren dat ook bewust te doen. Zo zijn docent en leerlingen samen verantwoordelijk voor het ontwikkelen van een goed werkklimaat en een positieve houding ten opzichte van leren.

VOORBEELD Tanja staat in de deuropening van haar klas en groet de binnenkomende leerlingen. “Goed gezongen, gister”, zegt ze tegen Anita, en tegen Sjaak: “Fijn, hè, dat cijfer voor je proefwerk.” Als alle leerlingen zitten, houdt ze een gesprek over de regels van de klas. Zo komt ze erachter dat de regels niet voor iedereen helder zijn. Michael en Patrick stellen wijzigingen voor. De klas is het ermee eens. Tanja schrijft de nieuwe regels op het bord. Daarna laat ze groepjes vormen. Ze vertelt wat de opdracht is en staat stil bij wat aan het eind van het uur het resultaat precies moet zijn. De opdracht is een oefening voor een toets in het examendossier. Ze zegt: “Het ziet er wellicht een beetje moeilijk uit, maar jullie kunnen deze opdracht wel maken. Ik help jullie als je ergens tegen aanloopt. Doe je best. Dat is wat ik wil zien.”

Tanja is in het voorbeeld bewust bezig met het scheppen van de voorwaarden voor het leren. Ze spreekt vertrouwen uit in wat leerlingen kunnen, ze pakt het werkklimaat aan, laat samenwerken, geeft een idee van hoe de taak eruitziet als hij klaar is en geeft het verband aan met de beoordeling. Allemaal strategieën die docenten kunnen hanteren om een positief werkklimaat te bewerkstelligen.

VOORBEELD Maria staat ook in de deuropening van het leerplein om haar leerlingen te begroeten. Zo weet Maria direct of er iets aan de hand is. Net als Tanja heeft ze voor veel leerlingen een persoonlijk woord. “Pet af”, zegt ze soms ook, en “Jas uit”. Tegen Sebastiaan, Mitchell en Angela zegt ze: “Zoek

even een werkplek, ik kom zo bij je, even praten.” Ze heeft in één oogopslag gezien dat deze leerlingen ‘niet goed in hun vel zitten’. Als alle leerlingen binnen zijn, wenkt ze mededocenten Rien en Jeanine. Ze gaan snel naar die drie leerlingen toe om hen in een klein gesprekje even de aandacht te geven die zij nodig hebben.

Motivatie is in onze opvatting niet een kenmerk van leerlingen, motivatie wordt gecreëerd in de driehoek docent, leerling en leertaken. Docenten en leerlingen kunnen allerlei strategieën toepassen om motivatie en plezier in het leren te bevorderen. Dat hier docenten én leerlingen worden genoemd, is geen toeval: elke school zou ernaar willen streven dat leerlingen zich ook verantwoordelijk voelen voor een goede sfeer in de klas en op school. Zo zijn zij ook medeverantwoordelijk voor hun eigen motivatie. Leerlingen leren omgaan met verantwoordelijkheid en leerlingen leren verantwoordelijkheid te dragen is een belangrijk onderwijsdoel, zowel in Amerika (Bear, 1998) als in Europa. In Nederland zien we dergelijke doelen bijvoorbeeld tot uiting komen in burgerschapseducatie (Geboers, Geysel, Admiraal & Ten Dam, 2011). Biesta (2014) zwingelde de discussie over doelen van onderwijs aan door naast kwalificatie en socialisatie aandacht te vragen voor het onderwijsdoel persoonsvorming.

Wat doet de leerling om de sfeer goed te houden? Wat doet hij/zij om de waarde van een leertaak in te zien? Wat doet hij/zij om te bedenken hoe leerstof verband houdt met zijn/haar eigen bestaan? Over welke strategieën hebben we het dan? De leerling hanteert deze niet vanzelfsprekend. Eerst demonstreert de docent al deze strategieën. Hij/zij leeft ze vóór, doet ze voor en modelleert zo dit gedrag. Dan nodigt de docent leerlingen uit op eigen initiatief strategieën voor een positief werkklimaat in te zetten. En de docent bespreekt die strategieën ook met leerlingen; zo worden zij zich ervan bewust welke rol motivatie, een goed werkklimaat en een positieve houding ten opzichte van school kunnen spelen.

Hieronder worden allerlei strategieën uiteengezet die docenten kunnen inzetten om leerlingen te helpen een positieve houding ten opzichte van school en leren te ontwikkelen. Er zijn diverse theorieën over de voorwaarden waaronder zo iets kan gebeuren. Heel bekend is de Zelf Determinatie Theorie van Ryan en Deci (o.a. 2000) over de leerpsychologische basisbehoeften van ieder kind, ieder mens en iedere werknemer; in Nederland en België noemen we dat de ABC-vitamines van het leren (autonomie, binding en competentie). Leerlingen hebben behoefte aan een zekere Autonomie, aan een Band met anderen en aan het gevoel Competent te zijn in hun dagelijkse (school)leven (Vansteenkiste & Soenens, 2017). Marzano ontwikkelde de metafoor van de poortwachters: alleen als een leerling *aandacht* heeft voor wat er in de klas gebeurt, en als de leerling zich *betrokken* voelt bij wat er in de klas gebeurt, kan leerstof (opgevat in brede zin) toegang krijgen tot het werkgeheugen (Marzano, Pickering & Heflebower, 2011). Dit is een noodzakelijke stap